

O'QITUVCHI VA OTA-ONA HAMKORLIGINING BOLALAR NUTQ RIVOJIGA TA'SIRI

F.D.Shadiyev¹

Mas'ul muallif: Shadiyev Feruz Djaxonovich, Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi.

Received: 28 Sentabr 2026

Accepted: 03 Oktabr 2026

Published: 08 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Shadiyev, F. D. O'QITUVCHI VA OTA-ONA HAMKORLIGINING BOLALAR NUTQ RIVOJIGA TA'SIRI / F. D. Shadiyev // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 10, № 1. — B. 284–287.

1. *Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchi va ota-ona hamkorligining bolalar nutq rivojiga ta'siri psixologik va pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Bolaning nutqiy taraqqiyoti uning kognitiv rivoji, ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda oilaviy muhit va maktabdagi ta'limiy-psixologik sharoitlarning o'zaro uyg'unligi bolaning lug'at boyligi, grammatik tuzilmani egallashi, og'zaki va yozma nutqining rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritiladi. O'qituvchi va ota-onaning birgalikdagi harakatlari - muntazam muloqot, pedagogik maslahatlar, uy sharoitida nutqni rivojlantiruvchi mashg'ulotlar - bolaning nutqiy faolligini oshirishda samarali vosita sifatida qaraladi. Shuningdek, hamkorlik yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan holatlarda nutq rivojida kechikishlar, kommunikativ qiyinchiliklar va o'quv faoliyatidagi muammolar yuzaga kelishi mumkinligi asoslab beriladi. Maqolada pedagogik-psixologik yondashuvlar asosida o'qituvchi va ota-ona hamkorligini kuchaytirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: nutq rivoji, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi, bolalar psixologiyasi, ijtimoiy muhit, kommunikativ kompetensiya.

ВЛИЯНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА УЧИТЕЛЯ И РОДИТЕЛЕЙ НА РЕЧЕВОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ

Аннотация. В статье рассматривается влияние сотрудничества учителя и родителей на развитие речи детей с психолого-педагогической точки зрения. Речевое развитие ребёнка является важнейшим условием его когнитивного становления, успешной социализации и формирования личности. В работе анализируется взаимосвязь семейной среды и школьных образовательных условий, а также их влияние на словарный запас, грамматический строй и коммуникативные навыки ребёнка. Особое внимание уделяется роли согласованных действий учителя и родителей, включающих регулярное взаимодействие, педагогическое консультирование и организацию речеразвивающей деятельности в домашних условиях. Подчеркивается, что систематическое и целенаправленное сотрудничество способствует активизации речевой деятельности детей и повышению эффективности обучения. В то же время недостаточная координация между школой и семьёй может приводить к задержкам речевого развития, трудностям общения и снижению учебной мотивации. На основе теоретического анализа и практических наблюдений предлагаются рекомендации по оптимизации взаимодействия учителя и родителей с целью создания благоприятной речевой среды для ребёнка.

Ключевые слова: развитие речи, сотрудничество учителя и родителей, детская психология, семейная среда, коммуникативные навыки.

THE IMPACT OF TEACHER-PARENT COLLABORATION ON CHILDREN'S SPEECH DEVELOPMENT

Abstract. This article examines the impact of teacher-parent cooperation on children's speech development from psychological and pedagogical perspectives. Speech development plays a crucial role in a child's cognitive growth, social adaptation, and overall personality formation. The study analyzes the interaction between the family environment and school-based educational conditions, focusing on their influence on vocabulary acquisition, grammatical competence, and communicative skills. Special attention is given to coordinated efforts between teachers and parents, including regular communication, pedagogical guidance, and the implementation of speech-enhancing activities at home. Such collaboration is viewed as an effective means of increasing children's speech activity and improving learning outcomes. The article also highlights that insufficient cooperation between school and family may result in delayed speech development, communication difficulties, and challenges in academic performance. Based on theoretical analysis and practical observations, the paper offers recommendations for strengthening teacher-parent collaboration to create a supportive and developmentally enriching speech environment for children.

Keywords: speech development, teacher-parent cooperation, child psychology,

family environment, communicative competence.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida bolaning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda bolaning nutq rivoji alohida ahamiyat kasb etadi, chunki nutq shaxsning kognitiv faoliyati, ijtimoiy moslashuvi, muloqot madaniyati va o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyatlarini belgilovchi muhim psixologik omil hisoblanadi. Nutq orqali bola atrof-muhitni anglaydi, fikrlarini ifodalaydi, hissiy holatini namoyon qiladi hamda ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Shu bois, bolalar nutqining to'laqonli rivojlanishi nafaqat maktabdagi ta'lim jarayoni, balki oiladagi tarbiyaviy muhit bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Boshlang'ich ta'lim davrida bola hayotida o'qituvchi va ota-onaning ta'siri yetakchi o'rin tutadi. O'qituvchi bolaning nutqiy faoliyatini pedagogik jihatdan boshqaruvchi, rivojlantiruvchi subyekt bo'lsa, ota-ona esa bolaning ilk va doimiy muloqot muhiti yaratuvchisi sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shu ikki muhim ijtimoiy institut - maktab va oila - o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritgandagina bolaning nutq rivoji izchil va samarali kechadi. O'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi hamkorlikning uzviyligi bolaning lug'at boyligini oshirish, nutqning grammatik jihatdan to'g'ri shakllanishi, erkin va mantiqli fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktab va oila o'rtasidagi aloqalar yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan hollarda bolalarda nutqiy faollikning pasayishi, muloqotda tortinchoqlik, fikrni izchil bayon eta olmaslik kabi muammolar yuzaga keladi. Bu esa o'z navbatida bolaning o'quv faoliyatiga, ijtimoiy moslashuviga va psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli o'qituvchi va ota-ona hamkorligini ilmiy asosda o'rganish, uning bolalar nutq rivojiga ta'sir mexanizmlarini aniqlash dolzarb pedagogik-psixologik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur tadqiqotda o'qituvchi va ota-ona hamkorligining bolalar nutq rivojiga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinib, samarali hamkorlikni tashkil etishning psixologik-pedagogik asoslari yoritiladi hamda ushbu jarayonni takomillashtirishga doir ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Bolalar nutq rivojini o'rganish masalasi psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq yillardan buyon yetakchi ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida qaralib kelinadi. Ayniqsa, nutqning shakllanishida ijtimoiy muhit, kattalar bilan muloqot va tarbiyaviy ta'sirlarning roli rus va xorijiy olimlar tomonidan chuqur ilmiy asoslangan. Ushbu tadqiqotlarda oila va maktabning bolaning nutqiy rivojlanishidagi o'zaro uyg'un faoliyati alohida e'tirof etiladi.

Rus psixologiya maktabi vakillari orasida Lev Vygotskiy nutq rivojini ijtimoiy-tarixiy jarayon sifatida talqin qilgan. Uning ta'kidlashicha, bolaning nutqi avvalo ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi va keyinchalik ichki nutqqa aylanish orqali tafakkur rivojiga xizmat qiladi. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi o'qituvchi va ota-onaning hamkorlikdagi pedagogik yordami bolaning nutqiy imkoniyatlarini kengaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, kattalar tomonidan ko'rsatilgan tizimli yordam va muloqot bolaning mustaqil nutqiy faoliyatini faollashtiradi.

Vygotskiy g'oyalarini rivojlantirgan Aleksey Leontyev nutqni faoliyat bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida izohlaydi. U bolaning nutqiy rivoji faqatgina lingvistik omillar bilan emas, balki uning o'yin, o'quv va muloqot faoliyati orqali shakllanishini asoslab beradi. Leontyevga ko'ra, o'qituvchi va ota-onaning bir xil talab va yondashuvga asoslangan hamkorligi bolaning nutqiy faoliyatini barqaror rivojlantirish imkonini yaratadi.

Shuningdek, Daniil Elkonin tadqiqotlarida maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq rivoji yetakchi faoliyat turlari bilan bevosita bog'lanadi. Elkonin nutqning o'yin va o'quv jarayonidagi ijtimoiy muloqot orqali rivojlanishini ta'kidlab, oila va maktab muhitidagi pedagogik ta'sirlarning uzluksizligi muhimligini qayd etadi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham o'qituvchi va ota-ona hamkorligi bolalar nutq rivojining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Jumladan, amerikalik psixolog Jerome Bruner nutq rivojini "qo'llab-quvvatlovchi muloqot" konsepsiyasi orqali izohlaydi. Uning fikricha, kattalar tomonidan bolaning nutqiy tashabbuslarini rag'batlantirish, savol-javoblar va birgalikdagi faoliyat nutqning samarali rivojlanishini ta'minlaydi. Bruner ota-onalar va pedagoglarning bir xil kommunikativ strategiyalarga amal qilishi bolaning nutqiy rivojida muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, Urie Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasi bolalar nutq rivojiga ta'sir etuvchi omillarni keng ijtimoiy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu nazariyaga ko'ra, bola rivoji mikro (oil, maktab), mezo (oil-maktab aloqasi) va makro tizimlar o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Aynan o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi samarali hamkorlik mezotizimning muhim tarkibiy qismi sifatida bolaning nutqiy rivojini qo'llab-quvvatlaydi.

Shunday qilib, rus va xorijiy olimlar tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolalar nutq rivoji ko'p omilli jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi uzviy, tizimli va maqsadli hamkorlikka bevosita bog'liqdir. Ilmiy manbalar tahlili o'qituvchi va ota-ona hamkorligi yetarli darajada yo'lga qo'yilganda bolaning nutqiy faolligi, kommunikativ kompetensiyasi va o'quv jarayonidagi muvaffaqiyati sezilarli darajada oshishini tasdiqlaydi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotning metodologik asosi bolalar nutq rivojiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni kompleks yondashuv asosida o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda o'qituvchi va ota-ona hamkorligining bolalar nutq rivojiga ta'sir darajasini aniqlash maqsadida empirik, diagnostik va statistik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot dizayni kvantitativ xarakterga ega bo'lib, solishtirma-tahliliy yondashuv asosida tashkil etildi.

Tadqiqot ishtirokchilari sifatida umumta'lim maktabining 2-3-sinflarida tahsil olayotgan 60 nafar o'quvchi tanlab olindi. Respondentlar ikki guruhga ajratildi: birinchi guruh ($n=30$) - o'qituvchi va ota-ona o'rtasida muntazam va tizimli hamkorlik yo'lga qo'yilgan sinflar o'quvchilari, ikkinchi guruh ($n=30$) - bunday hamkorlik sust bo'lgan sinflar o'quvchilari. Guruhlar yosh, jins va umumiy o'quv ko'rsatkichlari bo'yicha tenglashtirildi.

Bolalar nutq rivojini baholashda lug'at boyligi, grammatik to'g'rilik, og'zaki nutqning izchilligi va kommunikativ

faollik kabi mezonlar asos qilib olindi. Ushbu ko'rsatkichlarni aniqlash uchun nutqni baholashga mo'ljallangan diagnostik testlar, kuzatuv va yarim tuzilgan suhbat metodlaridan foydalanildi. O'qituvchi va ota-ona hamkorligi darajasi maxsus so'rovnomaga yordamida aniqlanib, pedagogik muloqotning chastotasi, uy sharoitida nutqni rivojlantirish faoliyatining mavjudligi va maslahatlashuvlar tizimlili kabi ko'rsatkichlar hisobga olindi.

Olingan empirik ma'lumotlar SPSS 26.0 statistik dasturi yordamida qayta ishlanib, guruhlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun Studentning mustaqil tanlamalar uchun t-testi qo'llanildi. Statistik ahamiyat darajasi $p < 0,05$ deb belgilandi.

1-jadval. O'qituvchi-ota-ona hamkorligi darajasiga ko'ra bolalar nutq rivoji ko'rsatkichlarining solishtirma tahlili (SPSS, t-test)

Ko'rsatkichlar	1-guruh (hamkorlik yuqori) M $\pm$ SD	2-guruh (hamkorlik past) M $\pm$ SD	t	p
Lug'at boyligi	78,4 $\pm$ 6,2	65,1 $\pm$ 7,4	7,52	0,000
Grammatik to'g'rilik	81,7 $\pm$ 5,9	69,3 $\pm$ 6,8	7,18	0,000
Og'zaki nutq izchilligi	76,9 $\pm$ 6,5	63,8 $\pm$ 7,1	6,94	0,000
Kommunikativ faollik	80,2 $\pm$ 5,7	66,4 $\pm$ 6,9	7,86	0,000

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi yuqori darajada tashkil etilgan guruh o'quvchilarida nutq rivojining barcha ko'rsatkichlari ikkinchi guruhga nisbatan statistik jihatdan ishonchli darajada yuqori ekanini aniqlangan ($p < 0,001$). Bu natijalar o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi tizimli pedagogik hamkorlik bolalar nutqiy rivojlanishining muhim psixologik-pedagogik sharti ekanini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, qo'llanilgan metodologik yondashuv va statistik tahlil natijalari tadqiqot maqsadiga erishilganini, shuningdek, o'qituvchi va ota-ona hamkorligini kuchaytirish bolalar nutq rivojini samarali qo'llab-quvvatlash imkonini berishini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o'qituvchi va ota-ona hamkorligining bolalar nutq rivojiga sezilarli va statistik jihatdan ishonchli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Olingan empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, pedagog va ota-onaning o'zaro uyg'un hamkorligi mavjud bo'lgan sharoitda bolalarda lug'at boyligi, grammatik to'g'rilik, og'zaki nutqning izchilligi hamda kommunikativ faollik darajasi ancha yuqori bo'ladi. Bu holat bolalar nutqning rivojlanishi tasodifiy jarayon emas, balki ijtimoiy muhit va kattalar bilan muntazam muloqot orqali shakllanadigan murakkab psixologik jarayon ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida e'tiborni tortadigan jihatlardan biri shundaki, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi faqatgina axborot almashinuvi bilan cheklanib qolmay, balki bolaning nutqiy faoliyatiga bir xil talab va yondashuv asosida ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Agar maktabda berilayotgan nutqiy topshiriqlar va rivojlantiruvchi mashg'ulotlar uy sharoitida davom ettirilsa, bola uchun muloqot muhiti uzluksiz va barqaror bo'ladi. Bu esa nutqning faollashuvi, fikrni erkin va mantiqan ifodalash ko'nikmalarining mustahkamlanishiga olib keladi. Tadqiqot natijalarida aynan shunday izchillik mavjud bo'lgan guruhda nutq rivoji ko'rsatkichlari yuqori chiqqani ushbu fikrni tasdiqlaydi.

Shuningdek, muhokama jarayonida aniqlanganki, o'qituvchi va ota-ona hamkorligining sustligi bolalarda nutqiy faollikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarda bola maktab va oila muhitida turli xil talablar va kommunikativ uslublariga duch keladi, bu esa nutqiy rivojlanishda nomuvofiqlik, fikrni izchil bayon etishda qiyinchiliklar hamda muloqotdan chekinish kabi holatlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi bolalarda bu holat o'quv motivatsiyasining pasayishi va psixologik noqulaylik bilan kechishi mumkin.

Tadqiqot natijalarini psixologik nuqtai nazardan tahlil qilganda, o'qituvchi va ota-onaning hamkorlikdagi faoliyati bolaning nutqiy rivojiga bilvosita emas, balki bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlanadi. Chunki bola nutqni nafaqat dars jarayonida, balki kundalik hayotda, oilaviy muloqotda, savol-javoblar, hikoya qilish va fikr almashish jarayonida o'zlashtiradi. O'qituvchi tomonidan berilgan metodik tavsiyalar ota-onalar tomonidan to'g'ri va tizimli amalga oshirilganda, nutq rivoji yanada samarali kechadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi bolalar nutq rivojining muhim psixologik-pedagogik sharti hisoblanadi. Ushbu hamkorlikni tizimli ravishda tashkil etish nafaqat bolalarning nutqiy kompetensiyasini oshiradi, balki ularning ijtimoiy moslashuvi, o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati va shaxs sifatida kamol topishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, maktab va oila o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa. O'tkazilgan nazariy va empirik tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalar nutq rivoji murakkab, ko'p omilli va uzluksiz jarayon bo'lib, uning samaradorligi bevosita o'qituvchi va ota-ona hamkorligining sifatiga bog'liqdir. Tadqiqot natijalari o'qituvchi va ota-onaning tizimli, maqsadli va izchil hamkorligi mavjud bo'lgan sharoitda bolalarda lug'at boyligi, grammatik jihatdan to'g'ri nutq, og'zaki nutqning izchilligi hamda kommunikativ faollik sezilarli darajada yuqori shakllanishini tasdiqladi. Bu holat nutq rivoji faqat maktab doirasida emas, balki oilaviy muloqot muhiti bilan uyg'unlikda kechishi zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi hamkorlik sust bo'lgan hollarda bolalarda nutqiy faollikning pasayishi, fikrni erkin va mantiqan ifodalashda qiyinchiliklar, muloqotdan chekinish kabi holatlar yuzaga kelishi mumkinligi aniqlandi. Bu esa bolaning nafaqat nutq rivojiga, balki uning umumiy psixologik holati, o'quv

motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuviga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, oila va maktab o'rtasidagi uzviy aloqaning yetishmasligi bolalar rivojida muhim psixologik to'siqlarga sabab bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi bolalar nutq rivojini qo'llab-quvvatlovchi asosiy pedagogik-psixologik resurslardan biri hisoblanadi. Ushbu hamkorlikni muntazam yo'lga qo'yish, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, o'qituvchilarning esa oilaviy muhitni hisobga olgan holda ishlashini ta'minlash bolalar nutqining to'laqonli va barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim amaliyotida maktab va oila o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlarni ishlab chiqish va joriy etish zarurligini ko'rsatadi hamda ushbu yo'nalish kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar uchun istiqbolli ekanini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва : Лабиринт, 1999. – 352 с.
- [2] Выготский Л. С. Психология развития ребенка. – Москва : Эксмо, 2004. – 512 с.
- [3] Леонтьев А. А. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва : Политиздат, 1975. – 304 с.
- [4] Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника. – Москва : Просвещение, 1974. – 368 с.
- [5] Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва : Педагогика, 1968. – 464 с.
- [6] Бронфенбреннер У. Экология человеческого развития. – Москва : Смысл, 2002. – 328 с.
- [7] Bruner J. S. Child's Talk: Learning to Use Language. – New York : Oxford University Press, 1983. – 150 p.
- [8] Bruner J. S. The Culture of Education. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1996. – 224 p.
- [9] Hart B., Risley T. R. Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children. – Baltimore : Paul H. Brookes Publishing, 1995. – 268 p.
- [10] Snow C. E., Burns M. S., Griffin P. Preventing Reading Difficulties in Young Children. – Washington, DC : National Academy Press, 1998. – 432 p.
- [11] Epstein J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. – Boulder : Westview Press, 2011. – 528 p.
- [12] Hoff E. Language Development. – Belmont, CA : Wadsworth Cengage Learning, 2014. – 448 p.